

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

АЗАРОВА ЛАРИСА ЄВСТАХІЇВНА

УДК 811.161.2'373.611

**СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ СКЛАДНИХ СЛІВ
(КОНЦЕПЦІЯ “ЗОЛОТОЇ” ПРОПОРЦІЇ)**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук**

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі історії та граматики української мови Інституту української мови НАН України.

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор
Городенська Катерина Григорівна,
Інститут української мови НАН України, заступник директора з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Непийвода Наталія Федорівна,
Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри мови та стилістики;

доктор філологічних наук, професор
Грещук Василь Васильович,
Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника,
завідувач кафедри української мови;

доктор філологічних наук, професор
Пещак Марія Михайлівна,
Український мовно-інформаційний фонд НАН України.

Провідна установа – Одеський національний університет
ім І.І.Мечникова, кафедра української мови,
Міністерство освіти і науки України,
м. Одеса.

Захист відбудеться “28” травня 2002 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.173.01 при Інституті української мови НАН України (01001, Київ, вул. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні та Інституту української мови НАН України (01001, Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розіслано “25” квітня 2002 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук

І.А.Самойлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

За порівняно короткий час лінгвістика збагатилася новими й оригінальними прийомами та методами вивчення словотвірної структури й семантики, ґрунтовними описами дериґаційних систем слов'янських мов. До опрацювання композитів в українському мовознавстві активно прилучилися в 40-х рр. ХХ ст. Їх вивчали за морфемним складом, словотвірною структурою і в правописному плані. Історію виникнення іменників-композитів досліджували М.Я.Плющ, С.П. Самійленко, І.Й. Тараненко та інші мовознавці. У працях Є. Рудницького, І.І. Ковалика, Н.С. Родзевич, В.О. Горпинича композити витлумачено як наслідок лексикалізації назв понять, виражених словосполученнями, що супроводжується зміною форми (структури) та семантики одиниць, які виступають у ролі компонентів композитів. Словотвірну структуру й семантику складних слів у сучасній українській мові ґрунтовно дослідила Н.Ф. Клименко. К.Г. Городенська витлумачила процеси утворення складних іменників як один із способів формально-ґраматичної реалізації семантичної структури речення.

Актуальність вибору об'єктом дослідження складних слів, зокрема дво-, три- і чотирикомпонентних композитів та юкстапозитів, зумовлена передусім тим, що їх кількість помітно зросла в ХХ столітті. Стало очевидно, що потрібна нова методологія дослідження цих складних одиниць, яка б спиралася не тільки на кількісні та структурні методи лінгвістики, а й використовувала б надбання інших наук. Саме такою вважаємо нову методологію гармонійної побудови складних слів, базовим кількісним показником якої є "золота" пропорція, що притаманна багатьом явищам природи.

Методологія дослідження гармонії на прикладі "золотої" пропорції прийнятна як для дво-, так і багатоконпонентних складних слів, зокрема три- і чотирикомпонентних. Суть цієї методології полягає в тому, що організацію таких слів вивчають на засадах концепції "золотої" пропорції. Для виявлення стійких закономірностей вкрай потрібен систематизований за різними класифікаційними ознаками набір таких об'єктів наукового аналізу, як наукове осмислення конструкцій і пропорцій побудови складних слів на структурному й фонетичному (акустичному) рівнях, кількісне виявлення особливостей їхньої семантики та структури. Постає також проблема вибору узагальнювальних кількісних і якісних показників гармонійної побудови складних слів у концепції "золотої" пропорції, які є нескладними і придатними для проведення досліджень на лінгвістичному рівні. Відсутність на сьогодні в україністиці такого вивчення структурної організації складних слів зумовлює **актуальність** обраної теми дисертаційної роботи. Саме належна повнота і всебічність знань про окремі ланки словотворення сучасної української літературної мови, передусім механізму дослідження структури композитів і юкстапозитів, розроблені поняттєвий та методико-процедурний апарат уможливили розв'язання в дисертації вкрай актуального завдання – вивчення структурної організації складних слів у концепції "золотої" пропорції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Концептуально й методично дисертаційне дослідження проведене в межах реалізації наукової програми "Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності" і пов'язане з темою "Актуальні проблеми лексикології та ґраматики української мови," яку опрацьовують на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського.

Мета дисертаційної роботи полягає у створенні теорії гармонійної побудови композитів та юкстапозитів в українській мові на засадах методології "золотої" пропорції та використання лінґво-інформаційного підходу. Для досягнення цієї мети розв'язано такі **завдання**:

- розроблено основні положення теорії гармонійної побудови складних слів на засадах концепції “золотої” пропорції;
- запропоновано методологію дослідження гармонійної побудови складних слів у концепції “золотої” пропорції, що спирається на лінгво-інформаційний підхід та сучасні інформаційні технології;
- проаналізовано вияв “золотої” пропорції як кількісного показника гармонії в розумовій діяльності людини і словотворенні;
- визначено основні принципи побудови складних слів на структурному і фонетичному рівнях;
- виділено й охарактеризовано іменникові композити за частиномовною належністю їхніх твірних основ;
- досліджено гармонійну побудову двокомпонентних композитних іменників, прикметників, дієприкметників, прислівників та дієслів власне українського й іншомовного походження; систематизовано результати аналізу на нових теоретичних засадах;
- розкрито механізм гармонійної побудови три-, чотирикомпонентних складних слів на структурному і фонетичному рівнях;
- виявлено звуко-складову побудову композитів;
- визначено словотвірну структуру юкстапозитів власне українського та з компонентами іншомовного походження у формі іменників, прикметників і прислівників, а також принципи їхньої побудови на структурному рівні;
- встановлено специфіку та принципи побудови юкстапозитів на фонетичному рівні;
- визначено параметри композитів та юкстапозитів у різних терміносистемах;
- узагальнено закономірності побудови термінів-композитів і термінів-юкстапозитів з математики, фізики, інформатики та обчислювальної техніки власне українського й іншомовного походження;
- з’ясовано лексико-семантичні зв’язки термінів-композитів.

Об’єктом дослідження є структурна організація складних слів у концепції “золотої” пропорції.

Предметом дослідження є складні слова в широкому розумінні, а саме: 1) ті, що утворені способом складання – поєднанням двох і більше основ (композити) або самостійних слів різного походження (юкстапозити); серед них композитні іменники, прикметники, дієприкметники, прислівники та дієслова і юкстапозитні іменники, прикметники та прислівники; 2) ті, що є наслідком використання основоскладання і суфіксації: суфіксально-складні іменники та прикметники; 3) суфіксальні деривати від складних твірних основ: відприкметникові та віддієслівні іменники, відприкметникові прислівники, відіменникові прикметники.

Методи дослідження. Для проведення комплексного дослідження складних слів використано різноманітні методи, методики, процедури та деякі прийоми аналізу фактичного матеріалу й узагальнення та інтерпретації одержаних результатів. Інвентар складних одиниць сучасної української літературної мови сформовано у процесі морфемного та словотвірного аналізу. Встановленню сполучувальних можливостей основ у структурі двокомпонентних складних слів сприяло використання методів компонентного та трансформаційного аналізу.

Відповідно до визначеної мети наукове осмислення та аналіз проблеми проведено в синхронному плані. Використано зіставний і статистичний методи аналізу. Послідовно

залучалися і такі методи, як спостереження, порівняння та експеримент. Їх реалізовано в п'яти конкретних формах:

- синхронно-описовий метод дослідження семантико-словотвірних процесів, пов'язаних зі спостереженням і класифікацією з метою їх подальшого синтезу й узагальнення;
- описовий метод, використаний для аналізу словотвірних і функціональних особливостей композитів;
- прийом компонентного аналізу семантичної структури термінологічних одиниць з елементами словотвірного та етимологічного аналізу;
- експеримент як цілеспрямоване спостереження під час дослідження закономірностей побудови двокомпонентних складних слів;
- метод комп'ютерних технологій для оцінювання кількісних характеристик гармонійної побудови складних слів на фонетичному (акустичному) рівні.

Джерелами фактичного матеріалу слугували словники сучасної української мови: “Словник української мови” в 11-ти тт. (К., 1970-1980), “Українсько-російський словник” за ред. І.М.Кириченка в 6-ти тт. (К., 1953-1963), “Словник іншомовних слів” за ред. О.С.Мельничука (К., 1974), “Правописний словник” С.І. Головащука (К., 1999), “Етимологічний словник української мови” в 3-х тт. (К., 1982; 1985; 1989), “Морфемний словник” Л.М.Полюги (К., 1983), “Російсько-український словник наукової термінології” в 3-х тт. (Т.1: Суспільні науки. - К., 1994; Т.2: Хімія. Біологія. Медицина. - К., 1994; Т.3: Математика. Фізика. Техніка. - К., 1998), “Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки” (К., 1994), “Російсько-український словник фізичних термінів” (К., 1994), “Російсько-український математичний словник” (К., 1995), “Короткий російсько-український словник сучасних математичних і економіко-математичних термінів” (К., 1993), “Англо-українсько-російський словник з інформатики, програмування, обчислювальної техніки” (Львів, 1995), “Орфографічний словник української мови” (К., 1999), “Орфографічний словник наукових і технічних термінів” (К., 1999), “Тлумачний словник-мінімум української мови” (К., 1999).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

1. Уперше розроблено основи теорії гармонійної побудови складних слів в українській мові на засадах концепції “золотої” пропорції. Висунуто гіпотезу про їхню гармонійність на структурному та фонетичному (акустичному) рівнях. Доведено, що гармонійну побудову композитів і юкстапозитів треба розглядати як упорядкування складників таких номінацій певною системою досконалих співвідношень, базовим серед яких виступає пропорція, що відповідає поділу цілого на дві частини і називається “золотою”.

2. Уперше сформульовано основні положення методології дослідження гармонійної побудови композитів та юкстапозитів на прикладі “золотої” пропорції як закономірності світобудови. Запропоновано оцінювати гармонійну побудову згаданих складних номінацій за допомогою лінгво-інформаційного підходу. Цей підхід передбачає поєднання основ лінгвістичної теорії словотвору і деяких положень теорії інформації сучасних комп'ютерних технологій та уможливорює дослідження закономірностей гармонійної побудови композитів і юкстапозитів як на структурному, так і на фонетичному (акустичному) рівні.

3. Уперше систематизовано кількісні показники гармонії за допомогою сімей “золотих” p - і S -пропорцій, а також p -чисел Фібоначчі, які треба використовувати під час аналізу закономірностей структурної організації складних слів. Уведено поняття їхньої мовної надлишковості, рівень якої визначають параметри p і S .

4. Доведено, що наявність у побудові композитів і юкстапозитів на структурному та фонетичному (акустичному) рівнях чітко визначених гармонійних пропорцій і часових спів-

відношень є закономірним. Це зумовлено тим, що механізм роботи людського мозку безпосередньо впливає на процес формування мови як засобу людського спілкування взагалі і на появу складних номінацій – композитів і юкстапозитів. У процесі словотворення людський мозок гнучко розв'язує проблему “конструювання” складних номінацій, які були б гармонійними, зокрема “зручними” й “красивими” на обох зазначених рівнях.

5. Спостережено, що гармонійну побудову багатокомпонентних складних слів на структурному рівні також виражають кількісні показники дихотомії і сімей “золотої” p -пропорції. Установлено, що збільшення компонентів спричиняє збільшення значень p кількісних показників гармонії цих номінацій. Якщо серед кількісних показників гармонії у двокомпонентних складних словах переважає класична “золота” 1-пропорція і дихотомія, то в трикомпонентних – “золоті” 1, 2 і 3-пропорції, а в чотирикомпонентних – “золоті” 2, 3, 4-пропорції і більше.

6. Уперше встановлено, що на фонетичному рівні гармонію звучання дво-, три- і чотирикомпонентних складних слів виражають такі показники: двокомпонентних – сім’ї “золотих” p - і S -пропорцій, три- і чотирикомпонентних – тільки сім’ї “золотих” p -пропорцій. Крім того, у чотирикомпонентних складних словах є показники з $p = 2, 3, 4$ і більше, а класичної “золотої” 1-пропорції немає. Доведено, що, по-перше, гармонійне словотворення слова з більшою кількістю компонентів вимагає введення вищого ступеня мовної надлишковості, тобто використання “золотих” p -пропорцій з більшим p ; по-друге, рівень мовної надлишковості в тих самих складних номінаціях на фонетичному рівні значно вищий, ніж на структурному.

7. Зроблено першу спробу проаналізувати звуко-складову побудову складних іменників на засадах моделі “золотої” пропорції. Установлено, що для композитів сучасної української мови найтипівшим є вживання в постпозиції більшого за кількістю складів компонента. Це зумовлено його граматичним оформленням та складністю лексичної семантики.

8. Розглянуто роль осново- та словоскладання в різних терміносистемах, виявлено закономірності побудови термінів-композитів і термінів-юкстапозитів з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки власне українського та іншомовного походження. Спостережено, що ці терміни утворені за тими самими структурними моделями, що й композити та юкстапозити загальноживаної лексики.

9. Доведено, що сучасні терміни-композити з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки перебувають у певному лексико-семантичному зв’язку між собою. Визначено їхні тематичні групи в цих терміносистемах.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше в україністиці використано оригінальну концепцію “золотої” пропорції для комплексного дослідження складних слів як на структурному, так і на фонетичному рівнях. Її теоретичні положення становлять великий науково-пізнавальний інтерес для сучасного мовознавства та інших галузей знань. Результати цього дослідження сприятимуть глибшому висвітленню деяких питань словотвору сучасної української мови взагалі та деривації складних слів зокрема; їх можна використати також у викладанні акцентології, лексикології, морфології сучасної української мови.

Деякі наукові положення дисертації можуть прислужитися в подальшому опрацюванні теорії соціолінгвістики та психолінгвістики.

Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що дослідження гармонійної побудови композитів і юкстапозитів, осягнення на прикладі “золотої” пропорції числових показників пропорційності компонентів може бути використане не тільки в лінгвістиці,

а й в інших наукових і технічних галузях, зокрема під час проектування систем для синтезу людського голосу й для автоматизованого озвучування текстів за допомогою комп'ютерних технологій.

Описаний у дисертації фактичний матеріал, запропонований методико-процедурний апарат аналізу цього матеріалу становлять підґрунтя для подальшої розбудови концепції словотвору сучасної української літературної мови, а також для написання підручників, посібників, практикумів з морфеміки та словотворення для вищих навчальних закладів, укладання словотвірних, морфемних та інших словників.

Зібраний матеріал становитиме інтерес і для лексикографів – як одна з основ і засад для створення тлумачного словника складних термінів, методичних рекомендацій для термінознавців в укладанні словників, для працівників і спеціалістів технічних галузей.

Особистий внесок здобувача. Усі положення дисертаційної роботи здобувач розробив самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й найвагоміші практичні результати виконаного дослідження було викладено в наукових доповідях на 15 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, симпозіумах, серед яких:

- III Міжнародна наукова конференція “Проблеми науково-технічної термінології” (м. Львів, 1994 р.);
- Республіканська наукова конференція “Мовна дійсність в Україні” (м. Вінниця, 1994 р.);
- Міжнародна наукова конференція “Проблеми зіставної семантики” (м. Київ, 1995 р.);
- Всеукраїнська конференція “Мова, освіта, нові інформаційні технології” (м. Київ, 1995 р.);
- Всеукраїнська конференція “Мова, освіта, нові інформаційні технології” (м. Київ, 1996 р.);
- IV Міжнародна наукова конференція “Проблеми української термінології” (м. Львів, 1996 р.);
- Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми вивчення й викладання філологічних дисциплін у технічному вузі” (м. Київ, 1997 р.);
- V Міжнародна наукова конференція “Язык и культура” (м. Київ, 1997 р.);
- Международная научная конференция “Функциональный аспект семантики языковых единиц” (м. Харків, 1997 р.);
- IX Международная конференция по актуальным проблемам семантических исследований (м. Харків, 1999 р.);
- Наукова конференція “Актуальные проблемы изучения текста и его единиц” (м. Харків, 2000 р.);
- Науково-практична конференція “Розвиток і взаємодія мов” (м. Вінниця, 2000 р.);
- Наукова конференція “Грамматичні категорії в українській мові” (м. Вінниця, 2000 р.);
- Всеукраїнська наукова конференція “Грамматичні одиниці і категорії української мови” (м. Луцьк, 2000 р.);
- X Міжнародна наукова конференція з актуальних проблем семантичних досліджень (м. Харків, 2001 р.);
- щорічні науково-технічні конференції професорсько-викладацького складу, співробітників та студентів Вінницького державного технічного університету (м. Вінниця, 1993-2001 роки).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційної роботи викладено в 36 друкованих працях, серед яких 2 монографії та 28 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 4 доповіді на різних міжнародних та всеукраїнських наукових форумах і 2 депонованих статті.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, висновків, списку використаних джерел (475 позицій), 88 додатків, у яких подано інтонаграми складних слів, та 20 рисунків. Обсяг роботи без списку використаних джерел і додатків – 373 с. Повний обсяг дисертації – 458 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено її джерельну базу, сформульовано мету й завдання, визначено наукову новизну, основні методи дослідження, використані в процесі аналізу й теоретичного осмислення фактичного матеріалу, вказано на теоретичне значення й практичну цінність одержаних результатів.

У **першому розділі “Складання як один із найактивніших способів словотвору”** викладено матеріал, що стосується вивчення композитів в українському мовознавстві та русистиці.

Подано визначення обсягу поняття “складне слово”, вказано на спільні й диференційні ознаки складних слів і номінацій, від яких вони утворені.

Наявні дослідження засвідчують, що статус композитів у мовознавстві визначали здебільшого через порівняння їх із звичайними первісними простими словами, що служили твірним матеріалом для комбінування складних слів. Українські лінгвісти вивчали історію виникнення композитів, досліджували їхній морфемний склад, словотвірну структуру, семантику та правопис. Вони запропонували широке й вузьке витлумачення поняття “композит,” виділили характерні ознаки основокладання та його різновиди, синтагматичні й парадигматичні властивості композитів, випрацювали теоретичні засади формування складних слів на синтаксичній основі. Розбудовано також теоретичний апарат словотвору, визначено одиниці словотвірної системи мови, описано функціональну роль дериваційних морфем як формальних представників компонентів розгорнутих предикатно-аргументних структур, запропоновано розглядати процеси словотворення не лише в діяхронії, а й у синхронії, досліджено словотворення слів різних класів української мови в зіставленні з іншими слов’янськими, встановлено закономірності перетворень простих одиниць у складні тощо.

Російські мовознавці у вивченні складання досягли значних успіхів. Вони встановили основні ознаки складних слів, поділили їх на дві групи – з єднальним голосним і без нього, виокремили власне й невласне складання, визначили структуру й засади утворення складних слів, описали різноманітні словотвірні групи за співвідношенням їхніх основ, оформлення цих основ, синтаксичні відношення між компонентами складних слів, відмінності складних номінацій від простих слів і словосполучень, виявили частини мови, в яких поширене слово-складання, сформували типи складних слів за синтаксичним зв’язком, з’ясували причини часткової чи повної деетимологізації, вказали на основні напрямки композитних утворень, обґрунтували важливий висновок про народну основу всіх типів складних слів, класифікували складні номінації за структурно-морфологічними типами та семантикою тощо. Однак залишилися і деякі нерозв’язані проблеми, серед яких принципи класифікації складних одиниць, уточнення обсягу категорій складного слова та ін. Зарубіжні лінгвісти, праці яких перекладали і пристосовували до вивчення слов’янських мов, звернули увагу на синтаксичну основу

компаративного словотвору, на лексичні й граматичні відношення між компонентами композитів.

У другому розділі **“Методологія гармонійної побудови складних слів у концепції “золотої” пропорції”** уперше використано оригінальну методологію дослідження структурної організації складних слів у сучасній українській мові – концепцію “золотої” пропорції, яка встановлює гармонійність їхньої структурної та фонетичної побудови на основі кількісних показників, що відображають упорядкування компонентів складних слів певним співвідношенням, яке відповідає поділові цілого на дві частини і є “золотою” пропорцією. Установлення гармонійної побудови складних одиниць української мови в концепції “золотої” пропорції уможливив лінгво-інформаційний підхід. Суть його полягає в поєднанні традиційних лінгвістичних методів і прийомів з методами та прийомами, запозиченими з теорії штучного інтелекту, теорії інформації, комп’ютеризованого оброблення лінгвістичної інформації тощо.

На фонетичному (акустичному) рівні вказаний підхід передбачає, крім згаданого вище, використання спеціалізованої інформаційно-вимірювальної системи мовних сигналів на основі персонального комп’ютера. Спільною метою досліджень є виявлення за допомогою лінгво-інформаційного підходу закономірностей гармонійної побудови складних слів. Тому ця методологія використовує також філософію гармонії, зокрема один із напрямків цієї філософії – концепцію “золотої” пропорції. Для якісного аналізу словотворення введено таку категорію, як гармонія, а її кількісні характеристики використано для оцінювання гармонійності побудови двокомпонентних складних слів у формі пропорційного співвідношення довжини всього складного слова до довжини його великого компонента. Такий підхід дає змогу, не виконуючи складних математичних розрахунків, визначити вдалість і красу конструкції складного двокомпонентного слова, а також зручність його вживання на структурному та фонетичному (акустичному) рівнях.

Із багатьох пропорцій, яких споконвіку людина дотримувалася у своїй праці, у сфері гармонії власних творінь, вирізняється одна-єдина й неповторна пропорція, яка має унікальні властивості. Цю пропорцію називали по-різному: “золотою”, “божественною”, “золотим перерізом”, “золотим числом”. Ми віддали перевагу першій назві, бо вона точніше відображає сутність цього поняття. Універсальність “золотої” пропорції не забезпечує їй простоти й доступності вивчення. Частина ознак цієї “константи гармонійності” залишається невідомою. Розгляд особливостей вияву “золотої” пропорції – від явищ природи до творінь людини – є об’єктом досліджень багатьох учених, які працюють у різних галузях науки і зокрема в мовознавстві. Тому цілком правомірно, що наукове вивчення гармонії природи належить використовувати як одну з методологій пізнання таких явищ в наслідках творчої діяльності людини, у багатьох науках, навіть і в лінгвістиці. Гармонія словотворення може бути досліджена на прикладі аналізу гармонійності структури складних слів: композитів і юкстапозитів. Оскільки сама мова і її елементи-слова є продуктом розумової діяльності мовця, то природно, що сприйняття людиною гармонії на рівні абстрактного мислення, її почуттів, безперечно, відібується на побудові складних номінацій у формі гармонійності пропорцій і співвідношень між цілим словом і його компонентами. Механізм роботи людського мозку істотно впливає на процес формування й розвиток мови як засобу людського спілкування взагалі й появу новоутворень у мові. Вияв “золотої” пропорції й чисел Фібоначчі в різних явищах природи дає підставу констатувати наявність єдиних критеріїв гармонії, спільних як для творінь природи, так і для продуктів розумової діяльності людини, особливо для її творчої діяльності, що найбільшою мірою виявляється у творах художників, композиторів, скульпторів, архітекторів, письменників. Цей висновок цілком відповідає сучасній науковій парадигмі, яка констатує існування спільних для всіх людей законів природи.

Оскільки предметом дослідження виступають різні складні одиниці (композиції та юкстапозиції), зокрема двокомпонентні іменники, прикметники, дієприкметники, дієслова і прислівники, що містять дві частини, то оцінювання гармонійності побудови таких слів означатиме оцінювання співвідношення між довжиною слова і довжиною його великого компонента. За одиницю вимірювання довжини компонентів і всього слова на письмі доцільно використовувати склад, бо семантично наповнені морфеми дуже різноманітні та індивідуалізовані, щоб можна було знайти будь-який простий кількісний закон, якому б підпорядковувалася довжина слова, виміряна кількістю морфем. Якщо довжини обох компонентів однакові (дихотомія), то за довжину великого компонента приймаємо кількість складів у будь-якому з них. Центр поділу припадає на межу між компонентами складного слова.

Як основний оцінювальний показник під час кількісного аналізу гармонійності побудови двокомпонентних композицій і юкстапозицій на структурному рівні слід використовувати відношення Π , яке визначає відношення довжини двокомпонентного композиція (юкстапозиція) до довжини великого компонента. У методологічному аспекті для вимірювання довжини слова або довжини компонентів складних слів можна використовувати два підходи. Суть першого, найбільш простого, полягає в тому, що за одиницю вимірювання довжини беруть безпосередньо склад. Відповідно довжина всього слова або його компонента дорівнюватиме кількості складів у конкретному слові або компоненті. Цей підхід є зручним для аналізу складних одиниць, зафіксованих писемно, у статичній формі, тому що будь-які зміни їхньої довжини чи довжини їхнього компонента на структурному рівні принципово неможливі. Значення пропорції обчислюємо за допомогою відношення кількості складів у двокомпонентному слові до кількості складів у великому компоненті.

Другий підхід передбачає за одиницю вимірювання довжини композиція (юкстапозиція) чи довжини компонента вибрати одиницю фізичної величини – часу, наприклад мілісекунду (мс). Це означає, що на фонетичному (акустичному) рівні номінативну одиницю розглядаємо в динаміці як відрізок потоку мовлення, що акустично характеризується певною тривалістю. Довжина (тривалість) звучання композиція (юкстапозиція) у цьому випадку може не мати сталого значення. Така тривалість залежить від низки чинників, зокрема від кількості приголосних у складах, їх характеру, від темпу мовлення, який завжди певною мірою індивідуальний у різних осіб, від кількості й місця складів у слові, від інтонації мовлення тощо.

Якщо під час дослідження складних слів на структурному рівні межа поділу композиція (юкстапозиція) на компоненти чітко окреслена, то на фонетичному (акустичному) рівні визначення часової межі поділу на компоненти фактично збігається з межею складоподілу між цими ж компонентами, особливо в композиціях.

Систематизована таблиця кількісних значень Π для сімей “золотих” p -пропорцій на структурному рівні виглядає так:

P	Π					
0	2/1,	4/2,	6/3,	8/4,	10/5,	12/6
1	3/2,	5/3,	7/4,	8/5,	10/6,	11/7, 13/8
2	4/3,	6/4,	9/6,	13/9,	...	
3	5/4,	7/5,	10/7,	14/10	...	
4	6/5,	8/6,	11/8,	...		
5	7/6,	9/7,	12/9,	...		
6	8/7,	10/8,	13/10,	...		

Схематично аналіз пропорції побудови композицій можна проілюструвати словом *авіатехнік*

ка ($\Pi=6/3=2.0$)¹, а юкстапозитів – словом *бійці-штурмовики* ($\Pi=6/4=1.5$).

2 | 4

Центр поділу в композитах позначаємо вертикальною лінією знизу, а ліворуч і праворуч від неї проставляємо кількість складів у компонентах. Для юкстапозитів центром поділу слугує дефіс, який поділяє їх на компоненти.

На структурному рівні сім'ю дихотомії (“золотої” 0-пропорції) репрезентують такі значення Π композитів та юкстапозитів:

держфонд ($\Pi=2/1$), біосфера ($\Pi=4/2$), дирижаблебудування ($\Pi=8/4$);

1 | 1 2 | 2 4 | 4

хліб-сіль ($\Pi=2/1$), буркун-зілля ($\Pi=4/2$), будинок-велетень ($\Pi=6/3$).

1 1 2 2 3 3

У сім'ї класичної “золотої” 1-пропорції ($p=1$) наявні композити та юкстапозити з такими значеннями Π :

автокран ($\Pi=3/2$), авіамотор ($\Pi=5/3$), вагонобудування ($\Pi=7/4$), радіовимірювання ($\Pi=8/5$);

2 | 1 3 | 2 3 | 4 3 | 5

меч-риба ($\Pi=3/2$), соціал-імперіалізм ($\Pi=8/5$).

1 2 3 5

Сім'я “золотої” 2-пропорції об'єднує композити та юкстапозити з такими значеннями Π :

аеропорт ($\Pi=4/3$), біодинаміка ($\Pi=6/4$), радіовипромінювання ($\Pi=9/6$);

3 | 1 2 | 4 3 | 6

гриб-боровик ($\Pi=4/3$), батьківщина-мати ($\Pi=6/4$).

1 3 4 2

Сім'ю “золотої” 3-пропорції представляють композити та юкстапозити з двома значеннями Π :

держустанова ($\Pi=5/4$), бджолозапилювання ($\Pi=7/5$);

1 | 4 2 | 5

член-кореспондент ($\Pi=5/4$), люмпен-пролетаріат ($\Pi=7/5$).

1 4 2 5

До сім'ї “золотої” 4-пропорції належать композити та юкстапозити також з двома значеннями Π :

партконференція ($\Pi=6/5$), фотолабораторія ($\Pi=8/6$);

1 | 5 2 | 6

прес-конференція ($\Pi=6/5$), дзета-конфігурація ($\Pi=8/6$).

1 | 5 2 | 6

У сім'ї “золотої” 5-пропорції наявні лише композити зі значенням Π :

парторганізація ($\Pi=7/6$), профорганізація ($\Pi=7/6$).

¹ Значення пропорції записуємо праворуч від складного слова в дужках

1 | 6

1 | 6

Зауважимо, якщо p досягає 3, а потім його перевищує, то кількість композитів і юкстапозитів починає різко зменшуватися. Коли ж $p=6$, то кількість таких номінативних одиниць є мінімальною. Складних слів із більшим p зовсім немає.

Для обчислення пропорцій побудови досліджуваних складних одиниць на фонетичному (акустичному) рівні треба передусім чітко визначити центр їх поділу на компоненти за допомогою часової відмітки. Далі за цією відміткою вимірюємо довжину (тривалість) великого компонента. Виміряні значення тривалості звучання цілого слова й великого компонента фіксуємо. Кількісне значення пропорції на цьому рівні обчислюємо з відношення:

(індекс ϕ означає пропорцію на фонетичному (акустичному) рівні). Оскільки P_ϕ являє собою відносну величину, то такий суб'єктивний чинник, як неоднаковий темп мовлення в різних осіб не може істотно впливати на точність в оцінюванні цього показника. Якщо в межах структурного підходу (вимірювання в складах) зручно було використовувати цілочислові відношення на зразок: $3/2$; $5/3$; $8/5$ і т.д., то в межах фонетичного (акустичного) підходу для вимірювання часових інтервалів потрібно послуговуватися переважно дробовими показниками. Це пов'язано з тим, що відношення виміряних часових інтервалів у двокомпонентних словах є здебільшого дробовим числом.

Систематизована таблиця значень дробових показників P_ϕ для сімей “золотих” p -пропорцій, що враховує p -числа Фібоначчі та числа Люка, спираючись на раніше наведені дані, має таку форму:

P	P_ϕ	P_ϕ^*
0	2.00	2.00
1	1.50; 1.67; 1.75; 1.60; 1.57; 1.625	1.62
2	1.33; 1.50; 1.44; 1.46	1.465
3	1.25; 1.40; 1.43	1.38
4	1.20; 1.38	1.32
5	1.17; 1.29	1.285
6	1.14; 1.30	1.26

У цій систематизації P_ϕ^* відповідає значенням коренів узагальненого рівняння “золотих” p -пропорцій. Як дробові показники слід також використовувати корені узагальненого рівняння “золотих” S -пропорцій, зокрема такі:

S	3	4	5
P_ϕ	1.84	1.93	1.97

З огляду на все це ми пропонуємо таку послідовність дослідження пропорцій побудови композитів і юкстапозитів у процесах мовлення. На першому етапі систематизуємо відібрані складні одиниці за різними класифікаційними ознаками: за характером походження, за належністю до тієї чи іншої частини мови тощо. Другий етап передбачає процедуру “озвучування” відібраних і систематизованих складних слів. На третьому етапі проводимо фонетично-часовий аналіз цих слів на матеріалі інтонограм. Вимірюємо загальну тривалість звучання композита або юкстапозита, а також тривалість звучання великого компонента. Особливо

важливим під час виконання цієї процедури буде максимально точно визначення центру поділу (часової відмітки) слова на компоненти, тобто моменту переходу від першого компонента до другого. Розташування цієї часової відмітки повинно припадати на ту межу, якою закінчується останній склад першого компонента й починається перший склад другого компонента. Підсумком третього етапу буде отримання кількісних значень тривалості звучання всього складного слова й великого компонента. Вимірювання вказаних характеристик за допомогою комп'ютерної інтонограми подано на рисунку 1 на прикладі слова *автотранспорт*. Центр його поділу (часова відмітка – вертикальна пряма лінія) припадає на значення 437 мс, загальна ж тривалість (довжина) становить 1143 мс. Отже, тривалість (довжина) великого компонента *транспорт* дорівнює 706 мс. На завершальному, четвертому, етапі визначаємо пропорції побудови цього двокомпонентного складного слова, обчисливши відношення відповідно до наведеної основної формули для Π^*_ϕ . Отримане значення Π_ϕ порівнюємо з числовими показниками таблиць для сімей “золотих” p - і S -пропорцій. За результатами цього кваліфікаційного аналізу досліджуване двокомпонентне слово зараховуємо до складу відповідної сім'ї.

Рис. 1 - Інтонограми двокомпонентного слова *автотранспорт*

Пропорцію побудови слова *автотранспорт* обчислюємо так: $\Pi_\phi = (437\text{мс} + 706\text{мс}) : 706\text{мс} \approx 1.619$. Зверху над компонентами фіксуємо тривалість їхнього звучання в мілісекундах.

Порівнявши наведені результати з даними таблиці дробових показників “золотих p -пропорцій”, робимо висновок, що складне слово *автотранспорт* треба віднести до сім'ї класичної “золотої” 1-пропорції.

Ми провели фонетичний аналіз 80-ти композитів і юкстапозитів, що є словами різних частин мови, і за отриманими даними визначили їх належність до сімей p - та S -пропорцій.

Пор.: сім'я “золотої” 1-пропорції:

515 мс	368 мс	481 мс	778 мс
дрово		руб (883мс : 515мс \approx 1,72),	гальвано
			пластичний (1259мс : 778мс \approx 1,618),
310 мс	430 мс	316 мс	563 мс
віро		гідно (740 мс : 430 мс \approx 1,72),	добро
			звучно (879 мс : 563 мс \approx 1,56),
501 мс	773 мс	653 мс	635 мс
бояр-зілля	(1274 мс : 773 мс \approx 1,65),	юнак-лицар	(1088 мс : 635 мс \approx 1,71);

сім'я “золотої” 2-пропорції:

396 мс	846 мс	337 мс	699 мс
хлібо		закупівля (1242мс : 846мс \approx 1,47),	авіа
			зенітний (1036 мс : 699 мс \approx 1,48),
277 мс	611 мс		
ново		збудований (888мс : 611 мс \approx 1,45);	

сім'я “золотої” 3-пропорції:

417 мс	1015 мс	257 мс	704 мс
член-кореспондент	(1432мс : 1015мс \approx 1,41),	біло	
		сніжний	(961мс : 704мс \approx 1,37).

лірн- (-ий)+ -ість), іменникових (співробітництво ← співробітник- + -ств- (-о); співвітчизниця ← співвітчизник- + - (-я) та дієслівних (одухотворення ← одухотвори- (ти) + -енн-(-я)). До композитів-іменників зараховано і два основних типи аббревіатур, які виявляють до них найбільшу подібність. Це аббревіатури, що становлять поєднання усіченого й цілого слова. Вони подібні до композитів, утворених чистим основоскладанням, пор.: *держфонд, партз'їзд, профгрупа і картоплекомбайн, овочесховище, кролеферма*. Другий тип аббревіатур репрезентують ті, що сформовані з двох усічених слів твірного словосполучення. Ці аббревіатури подібні до композитів, утворених складно-нульовим способом, пор.: *лісгосп, завмаг, власкор, нардеп і водоріз, снігопад, хлібороб*. На відміну від них у складі аббревіатур немає сполучних голосних.

Всього досліджено 2431 композитний іменник. Найбільшою за обсягом є сім'я “золотої” 1-пропорції. Вона об'єднує 1120 слів. У її межах максимальними виявилися групи з $P=5/3$ (609 слів) і $P=3/2$ (475 слів). Сім'я дихотомії перебуває на другому місці. Вона налічує 900 слів. Найбільшою у цій сім'ї є група з $P=4/2$, до якої входить 783 слова. Обсяги сімей “золотої” 2, 3, 4, 5-пропорцій послідовно зменшуються, відповідно: 328; 69; 13; 1.

Загальний обсяг двокомпонентних іменників-композитів іншомовного походження налічує 1630 слів. Для них основною також є сім'я “золотої” 1-пропорції, яка нараховує 859 слів. У ній доміганта належить групам з $P=5/3$ (448 слова) та $P=3/2$ (311 слів). Кількість слів у групах з $P=7/4$ становить 86 слів і з $P=8/5$ – 14 слів, тобто вона різко зменшується. Друге місце за обсягом посідає сім'я дихотомії, яка налічує 446 слів. Найбільшою у ній є група з $P=4/2$ (236 слів), далі йдуть групи з $P=6/3$ (159 слів), $P=2/1$ (47 слів) і $P=8/4$ (4 слова). Обсяги сімей “золотих” 2, 3, 4, 5-пропорцій відповідно до зростання значень p зменшуються, а саме: 258; 55; 10; 2.

За вказаною методикою було проаналізовано 3319 композитних прикметників власне українського походження. Серед них доміганту становлять афіксально-композитні утворення. Значно менше дериватів із скороченою першою основою, бо аббревіація для прикметників у слов'янських мовах не характерна. Умовно до прикметників-композитів віднесено ті, що утворені від складної іменникової або прислівникової основи за допомогою словотворчого суфікса, пор.: *хліборобський* ← *хлібороб-+ськ-(-ий)*, *повсякчасний* ← *повсякчас-+-н-(-ий)*, чи аббревіатури, пор.: *завкомівський* ← *завком-+-ів-+-ськ-(-ий)*. Прикметники-композити так само, як і композити-іменники, об'єднуються в сім'ї “золотих” пропорцій з різними показниками.

Аналіз прикметників-композитів власне українського походження виявив, що найбільшою за обсягом є сім'я дихотомії, яка охоплює 1429 слів. У її межах переважають групи з $P=4/2$ (1078 слів) і $P=6/3$ (339 слів). Друге місце за обсягом належить сім'ї “золотої” 1-пропорції, яка нараховує 1422 слова. Найбільшою у цій сім'ї є група з $P=5/3$, до якої входить 1183 слова. У сімей “золотих” 2, 3, 4, 5-пропорцій кількість одиниць різко зменшується, а саме: 397, 56, 14, 1.

Усього було досліджено 1587 двокомпонентних прикметників-композитів іншомовного походження. Найбільшою за обсягом є сім'я “золотої” 1-пропорції, яка налічує 803 слова. У її межах домінують групи з $P=5/3$ (442 слова) і $P=7/4$ (228 слів). Друге місце посідає сім'я дихотомії, до складу якої входить 439 слів. Найбільшою у цій сім'ї є група з $P=6/3$ (289 слів). Третє місце належить “золотій” 2-пропорції, яка нараховує 235 слів. Сім'я “золотої” 3-пропорції об'єднує 100 слів. Обсяги сімей “золотої” 1-пропорції становлять 42,84% для прикметників-композитів власне українського та 50,6% – іншомовного походження. Деяко розрізняються часткові співвідношення між сім'ями дихотомії: 43,06 % і 27,7%. Обсяги сімей

“золотої” 2-пропорції дорівнюють відповідно 12% та 15%; “золотої” 3-пропорції – 1,7 % та 6%.

До аналізу було залучено 372 прислівники власне українського походження, які містять у своєму складі два і більше корені. Їх утворено здебільшого від основ складних прикметників за допомогою прислівникового суфікса *-о*.

Серед прислівників-комполітів власне українського походження найбільшою за обсягом є сім'я дихотомії (157 слів). У її межах переважає група з $P=4/2$, до якої входить 137 слів. Друге місце посідає сім'я “золотої” 1-пропорції, яка нараховує 148 слів. У ній переважає група з $P=5/3$, яка охоплює 110 слів. Третє місце належить сім'ї “золотої” 2-пропорції (65 слів).

У прислівниках-комполітах іншомовного походження, що налічують 22 одиниці, превалює сім'я “золотої” 1-пропорції (15 слів), сім'я дихотомії нараховує 7 слів.

До композитних дієприкметників, утворених способом складання, віднесено й ті, що сформувалися на основі складних дієслів за допомогою суфікса: *видозмінюваний* ← *видозмінюва(-ти)+-н- (-ий)*.

Унаслідок аналізу дієприкметників-комполітів власне українського походження встановлено, що найбільшою за обсягом є сім'я “золотої” 1-пропорції, яка охоплює 48 слів. Найбільшою у цій сім'ї є група з $P=5/3$, до якої входить 36 слів. Друге місце належить сім'ї “золотої” 2-пропорції – 43 слова, які становлять групу з $P=6/4$. Сім'я “золотої” 3-пропорції нараховує 13 одиниць, що формують групу з $P=7/5$. Сім'я дихотомії має 6 слів.

В основі композитних дієслів лежать такі синтаксичні елементи: а) іменник у знахідному відмінкові + дієслово у формі інфінітива: *богохулити, лиходіяти, добродіяти, плодоносити*; б) іменник в орудному відмінкові + дієслово у формі інфінітива: *рукодільничати, рукоблудничати, колобродити, верховодити*; в) прислівник + дієслово у формі інфінітива: *марнотратити, маловажити, гострословити*. Серед композитних дієслів найбільше тих, що мотивуються синтаксичною конструкцією “прислівник + інфінітив”, на другому місці ті, які співвідносяться з конструкцією “іменник у знахідному відмінку + інфінітив”. Решта складних дієслів тільки опосередковано мотивується синтаксичними конструкціями, а безпосередньо пов'язана з композитними іменниками, прикметниками та дієсловами. Отже, вони є суфіксально-комполітними або префіксально-суфіксально-комполітними утвореннями. Їх визначають як відіменникові (*вітрогон – вітрогонити*) та відприкметникові (*криводушний – криводушничати*) складні дієслова. Справді, за способом творення вони не є складними одиницями, тобто не утворюються способом складання основ в одне ціле. До композитних у цій роботі згадані дієслова зараховано умовно, тільки тому, що в їхньому складі наявні дві основи.

Двокомпонентні дієслова-комполіти власне українського походження налічують 136 слів. Найбільшою за обсягом є сім'я “золотої” 1-пропорції, що нараховує 65 дієслів, 61 з яких належить до групи з $P=5/3$. Друге місце посідає сім'я “золотої” 2-пропорції (30 слів), у якій домінує група з $P=6/4$, що налічує 23 слова. Сім'я “золотої” 3-пропорції має 27 слів, 20 із яких становить група з $P=7/5$. Сім'я дихотомії об'єднує 10 дієслів, сім'я “золотої” 4-пропорції – лише 4 дієслова.

Дієслів-комполітів іншомовного походження тільки 30, 18 із яких належить до сім'ї “золотої” 2-пропорції. Друге місце посідає сім'я “золотої” 3-пропорції (6 слів). Сім'я “золотої” 1-пропорції нараховує 4 слова, сім'я “золотої” 4-пропорції – лише 2 слова.

Характерно, що в українській мові композиція основ у межах дієслів є обмеженою порівняно з іменниками, прикметниками та прислівниками.

У двокомпонентних композитних іменниках, прикметниках, дієприкметниках та дієсловах переважає сім'я “золотої” 1-пропорції, крім дієслів-композитів іншомовного походження. Друге місце належить сім'ї дихотомії, за винятком так само дієслів-композитів іншомовного походження. Третє місце посідає сім'я “золотої” 2-пропорції. Обсяги сімей “золотих” 3, 4, 5-пропорцій унаслідок зростання значень p різко зменшуються.

Гармонійність побудови багатокомпонентних складних слів, на відміну від двокомпонентних композитів, має свою специфіку на структурному та фонетичному (акустичному) рівнях. Для них актуальним є виділення опорного компонента, а також складників, що мають відтінки атрибутивних або об'єктних відношень щодо опорного компонента. До аналізу залучено три- і чотирикомпонентні складні слова, які розподілено між двома моделями. Перша об'єднує композити, утворені приєднанням до вже наявного складного слова, що містить дві основи, ще однієї основи у функції його початкової або кінцевої частини. У таких композитах перший компонент виступає диференціатором домінанти. Другий складник композита виконує роль домінанти і вживається як уточнена, диференційована назва вживаної галузі чи дії. До цієї моделі належать слова *атомотоклуб* (від *авто...* і *мотоклуб*), *автосеротерапія* (від *авто...* і *серотерапія*), *агрокліматологія* (від *агро...* і *кліматологія*), *аерогеліотерапія* (від *аеро...* і *геліотерапія*).

Друга модель охоплює композити, побудовані приєднанням до однієї іменникової основи (у складному слові така основа завжди кінцева) відразу двох інших іменникових основ, напр.: *газоводопровід*, *агрозоотехніка*, *гідроаеромеханіка*, *тепловодопостачання*, *світловолодікування*.

У типовому вияві пропорція побудови багатокомпонентного слова на структурному рівні так само визначається відношенням довжини багатокомпонентного слова у складах до довжини великого компонента у складах.

Аналіз гармонійної побудови трикомпонентних складних слів іншомовного походження на структурному рівні виявив різні кількісні показники. Пор.:

1) у сім'ї дихотомії: $P=6/3$: відеотелефон (6:3); 2) у сім'ї “золотої” 1-пропорції :

3 | 3

$P=5/3$: автомотодром (5:3), $P=7/4$: відеомагнітофон (7:4), $P=8/5$: аерофотоапарат (8:5);

2 | 3

3 | 4

3 | 5

3) у сім'ї “золотої” 2-пропорції: $P=6/4$: агрогрунтознавство (6:4), $P=9/6$:

2 | 4

авіаметеостанція (9:6); 4) у сім'ї “золотої” 3-пропорції: $P=7/5$: автобіографія (7:5),

3 | 6

2 | 5

$P=5/4$: трихлорометан (5:4), $P=10/7$: електрокардіостимулятор (10:7); 5) у

1 | 4

3 | 7

сім'ї “золотої” 4-пропорції: $P=8/6$: агрокліматологія (8:6), $P=11/8$: радіоаеронавігація (11:8);

2 | 6

3 | 8

6) у сім'ї “золотої” 5-пропорції: $P=9/7$: агрометеорологія (9:7), біометеорологія (9:7),

2 | 7

2 | 7

ендокінематографія (9:7);

2 | 7

7) у сім'ї “золотої” 6-пропорції: $\Pi=10/8$: кінофотолабораторія (10:8).

2 | 8

До аналізу на структурному рівні було залучено 403 трикомпонентних композити. Між сім'ями вони розподілилися так: у сім'ї дихотомії – 24 слова; у сім'ях “золотих” p -пропорцій: $p=1$ – 131 слово; $p=2$ – 75 слів; $p=3$ – 100 слів; $p=4$ – 54 слова; $p=5$ – 18 слів; $p=6$ – 1 слово.

Із 58 чотирикомпонентних композитів виявлено в сім'ї дихотомії – 2 слова, у сім'ї “золотої” 1-пропорції – 1 слово, “золотої” 2-пропорції – 3 слова, “золотої” 3-пропорції – 8 слів, “золотої” 4-пропорції – 13 слів, “золотої” 5-пропорції – 20 слів, “золотої” 6-пропорції – 6 слів, “золотої” 7-пропорції – 5 слів.

Порівнявши співвідношення розподілів на структурному рівні дво-, три- і чотирикомпонентних композитів, констатуємо, що зростання кількості компонентів у їхньому складі зумовлює зсування кількісних показників гармонії до більших значень p . Спираючись на лінгво-інформаційний підхід, це можна пояснити тим, що побудова складного слова з більшою кількістю компонентів вимагає введення вищого ступеня мовної надлишковості.

На фонетичному (акустичному) рівні кількісне значення пропорції побудови складних багатокомпонентних номінацій обчислюємо за допомогою відношення, яке виглядає так:

Великим вважаємо компонент (або їх сукупність), тривалість звучання (вимовляння) якого є довшою і збігається з тими моделями, що використані на структурному рівні.

На фонетичному (акустичному) рівні згідно із запропонованим методом було досліджено гармонійність побудови 16 трикомпонентних, а також 6 чотирикомпонентних складних слів. На рисунку 2 подано інтонограму трикомпонентного іменника *автогеліотерапія*.

Рис. 2 - Інтонограма слова *автогеліотерапія*

Пропорцію побудови композита

587 мс | 1013 мс

автогеліотерапія обчислюємо так:

$$\Pi_{\phi} = (587 \text{ мс} + 1013 \text{ мс}) : 1248 \text{ мс} = 1600 : 1013 \approx 1,58.$$

Це складне слово належить до сім'ї “золотої” 1-пропорції.

Гармонійність звучання багатокомпонентних слів може змінюватися залежно від інтонації, з якою вони вимовляються. Проілюструємо ці зміни результатами фонетичного аналізу чотирикомпонентного композита-іменника

сімдесятип'ятиріччя, пор.:

1409 мс | 583 мс

сімдесятип'ятиріччя (1992 мс : 1409 мс) $\approx 1,41$;

1421 мс | 575 мс

сімдесятип'ятиріччя (1996 мс : 1421 мс) $\approx 1,405$;

1415 мс | 581 мс

сімдесятип'ятиріччя (1996 мс : 1415 мс) $\approx 1,41$;

1210 мс | 538 мс

сімдесятип'ятиріччя (1748 мс : 1210 мс) $\approx 1,44$;

1360 мс | 498 мс

сімдесятип'ятиріччя (1842 мс : 1344 мс) $\approx 1,37$.

Кількісні показники P_ϕ першого, другого, третього та п'ятого належать до сім'ї “золотої” 3-пропорції, а четвертий показник – до сім'ї “золотої” 2-пропорції. Цілком очевидно, що навіть коли змінюється інтонація вимови багатоконтактних слів, гармонія звучання зберігається, хоч можливі деякі зміни кількісного показника цієї гармонії.

Отже, більшість композитів є двокомпонентними, менше – трикомпонентних і зовсім мало – чотирикомпонентних. Гармонійна побудова цих одиниць виражається кількісними показниками дихотомії і сімей “золотих” p -пропорцій. Збільшення кількості компонентів у композитах спричинило те, що числові показники гармонії в них набули більших значень p . Якщо серед кількісних показників гармонії у двокомпонентних складних словах переважає класична “золота” 1-пропорція і дихотомія, то в трикомпонентних – “золоті” 1, 2 і 3-пропорції, а в чотирикомпонентних – “золоті” пропорції з $p = 2, 3, 4$ і більше. На фонетичному (акустичному) рівні гармонію побудови (звучання) три- і чотирикомпонентних композитів виражають кількісні показники сімей “золотих” p -пропорцій. Крім того, у чотирикомпонентних композитах наявні показники $p = 2, 3, 4$ і більше, а класичної “золотої” 1-пропорції також немає. За допомогою лінгво-інформаційного підходу доведено, що, по-перше, гармонійне словотворення композита з більшою кількістю компонентів вимагає введення вищого ступеня мовної надлишковості, тобто використання “золотих” p -пропорцій з більшим p ; по-друге, рівень мовної надлишковості в тих самих складних одиницях на фонетичному (акустичному) рівні значно вищий, ніж на структурному.

У четвертому розділі “Особливості структурної організації юкстапозитів у концепції “золотої” пропорції” вказано на відмінності іменників-юкстапозитів і апозитивних сполучень, визначено їхній потенціал у сучасній українській мові. Проаналізувавши іменники-юкстапозити як одиниці лексичного рівня і відмежовуючи їх від синтаксичних одиниць, що виконують номінативну функцію (передусім від апозитивних сполучень), констатуємо, що статус слова іменників-юкстапозитів ґрунтується на таких їхніх структурно-семантичних ознаках:

- 1) іменники-юкстапозити є постійним номінативним знаком, для якого характерна “цілісність значення і відтворюваність”;
- 2) лексичне значення іменника-юкстапозита більшою чи меншою мірою ідіоматичне;
- 3) іменникам-юкстапозитам властиве цілісне оформлення.

Досліджено закономірності побудови юкстапозитів, виражених іменниками, прикметниками та прислівниками власне українського й іншомовного походження. Із 736 проаналізованих юкстапозитів до сім'ї дихотомії належать 263 одиниці, “золотої” 1-пропорції – 314, “золотої” 2-пропорції – 124, “золотої” 3-пропорції – 25, “золотої” 4-пропорції – 10. Отже, серед кількісних показників переважає класична “золота” 1-пропорція, друге місце посідає дихотомія; третє – “золота” 2-пропорція, четверте – інші сім'ї “золотих” p -пропорцій.

Аналіз гармонійної побудови юкстапозитів власне українського походження на фонетичному рівні проведено на основі 20 одиниць. Пор. юкстапозити:

- 1) сім'ї “золотої” 1-пропорції:

1033мс 687мс

1220мс 760мс

батько-мати (1720мс : 1033мс $\approx 1,67$), щастя-доля (1980мс : 1220мс $\approx 1,62$),

580мс 1020мс

льотчик-випишувач (1600мс : 1020мс $\approx 1,57$);

2) сім'ї $S=3$ -пропорції:

720мс 620мс 540мс 662мс
купівля-продаж (1340мс : 720мс \approx 1,86), інженер-економіст (1202мс:662мс \approx 1,82),

859мс 733мс 563мс 677мс
тишком-нишком (1592мс:859мс \approx 1,85), ледве-ледве (1240мс : 677мс \approx 1,83);

3) сім'ї “золотої” $S=4$ -пропорції: 726мс 780мс

ввіз-вивіз (1506мс : 726мс \approx 1,93),

Отримані результати засвідчили, що до сім'ї класичної “золотої” 1-пропорції належать 10 юкстапозитів, 8 одиниць увійшло до складу сім'ї “золотої” $S=3$ -пропорції, 2 – до сім'ї “золотої” $S=4$ -пропорції.

Усі досліджені юкстапозити на фонетичному рівні виявилися такими, що звучать гармонійно, причому переважають кількісні показники сім'ї “золотої” 1-пропорції. Зовсім відсутня сім'я дихотомії. Це свідчить про те, що рівень мовної надлишковості, який вводиться в юкстапозитах власне українського походження, на фонетичному (акустичному) рівні є вищим, ніж на структурному.

У п'ятому розділі “**Параметри композитів у різних терміносистемах**” досліджено роль осново- та словоскладання в термінотворенні. Поява термінів складної структурної будови найбільше зумовлена потребою висловити дві ідеї в одному слові, а також прагненням конденсації – передавати одним словом досить складне наукове поняття, бажанням увійти в європейську мовну спільність, мати єдиний термінологічний фонд. Складні терміни (композити) утворюються внаслідок об'єднання в одній лексичній одиниці двох чи більше основ повнозначних слів. Вони становлять значну частину словникового запасу української літературної мови. Динаміка розвитку складних термінів породжена тим, що в міжгалузевій технічній термінології зменшується кількість складених термінів, тоді як у термінологіях окремих галузей знань, особливо в тих, що активно розвиваються, цей процес активізувався внаслідок зменшення кількості структурно простих термінів. Для всіх циклів досліджуваної термінології характерне утворення термінів-композитів. Перше місце посідають складні терміни з іншомовними компонентами. Вони становлять 1198 слів, тоді як термінів з українськими основами лише 236.

Виявлено основні типи іменникових складних термінів за структурно-морфологічними ознаками та способом сполучення основ.

Досліджено закономірності побудови термінів-композитів і термінів юкстапозитів з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки власне українського й іншомовного походження. Суть основної з них полягає в тому, що ці терміни утворилися за тими самими структурними моделями, що й усі інші складні слова загальнонавчальної лексики. Їхні кількісні показники збігаються із показниками сімей “золотих” 1, 2, 3, 4, 5-пропорцій і дихотомії. Сучасні терміни-композити з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки перебувають у певному лексико-семантичному зв'язку між собою. Це засвідчують спільні тематичні групи, виділені в досліджуваних терміносистемах. До них належать групи, що називають розділи, галузі наук, прилади, устаткування, одиниці виміру. Вони є тією базою, що поєднує складні терміни з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки на семантичному рівні.

На підставі проведеного дослідження, що ґрунтується на засадах концепції “золотої” пропорції, зроблено такі основні висновки:

1. Двокомпонентні композитні іменники, прикметники, дієприкметники, прислівники і дієслова, а також юкстапозити у формі іменників, прикметників та прислівників власне українського й іншомовного походження мають гармонійну побудову. Концепція “золотої” пропорції визначає кількісні показники гармонійності структурної організації складних слів, що виявляється в упорядкуванні їхніх складників певним досконалим співвідношенням, яке відповідає поділові цілого на дві частини і є “золотою” пропорцією.

2. У дослідженні гармонійної побудови складних слів на засадах “золотої” пропорції доцільним є використання лінгво-інформаційного підходу як базової форми вивчення словотвору взагалі і композитів та юкстапозитів зокрема. Суть його полягає в поєднанні традиційних лінгвістичних методів і прийомів з методами та прийомами інформаційних технологій. Лінгво-інформаційний підхід на рівні структурного аналізу ґрунтується на засадах лінгвістичної теорії словотвору та деяких положеннях теорії інформації. На фонетичному рівні зазначений підхід передбачає використання апаратних засобів як інформаційно-вимірювальної системи мовних сигналів. Порівняння кількісних показників на структурному рівні засвідчило, що домінують двокомпонентних композитів і юкстапозитів повнозначних частин мови становлять одиниці, побудовані за сім’єю “золотої” 1-пропорції (3531 слово). Друге місце посідають складні слова із сім’ї дихотомії (2718 слів), третє – із сім’ї “золотої” 2-пропорції (1071 слово). Обсяги сімей “золотих” 3, 4, 5-пропорцій зовсім незначні (відповідно 257, 53, 7). Такий розподіл двокомпонентних складних слів є закономірним і вичерпним, тому нові складні одиниці, які з’являтимуться в мові, доповнюватимуть згадані вище сім’ї.

3. Гармонійність словотворення пов’язана з діяльністю головного мозку людини. Оскільки сама мова та її елементи є продуктом розумової діяльності мовця, то сприйняття ним гармонії на рівні абстрактного мислення відбивається на побудові складних номінацій у вигляді гармонійних пропорцій між довжиною слова та його компонентами. “Золоту” пропорцію як кількісний вияв гармонії спостережено в різних сферах, зокрема й у мовознавстві.

4. Гармонійність побудови складних слів виявляється як на структурному, так і на фонетичному рівнях (за допомогою інтонограм) шляхом оцінювання співвідношення довжини всього складного слова та його великого компонента. Композити та юкстапозити на звуковому рівні належать до сімей “золотих” $p = 1, 2, 3, 4, 5$ -пропорцій і “золотих” $S=3, 4$ -пропорцій. Їхньою домінують є сім’ї “золотої” 1, 2-пропорції. Пропорції побудови деяких слів під час вимови і в їхньому писемному варіанті відрізняються, тому вони входять до складу різних сімей. Проте в значній частині слів такі пропорції збігаються, тобто вони належать до тих самих сімей, що підтверджує чітку закономірність у побудові двокомпонентних складних слів.

5. Найбільший обсяг у композитних іменниках, прикметниках, дієприкметниках, прислівниках та дієсловах мають утворення іншомовного й власне українського походження, що входять до складу сім’ї “золотої” 1-пропорції. Вони становлять відповідно 50,1% і 57%. Друге місце за кількісним виявом належить складним одиницям, що сформували сім’ю дихотомії, причому отримані співвідношення для слів власне українського й іншомовного походження також близькі і становлять 24% та 20%. Збігаються відносні обсяги в сім’ях “золотої” 2-пропорції: 13% та 12%.

6. Гармонійну побудову три- і чотирикомпонентних складних слів репрезентують кількісні показники дихотомії і сімей “золотих” p -пропорцій. Систематизовано співвідношення розподілів дво-, три- і чотирикомпонентних одиниць. Збільшення кількості компонентів у структурі складних слів спричиняє те, що їхні числові показники набувають більших значень p . За цими показниками гармонії у двокомпонентних складних словах переважає класична “золота” 1-пропорція і дихотомія, у трикомпонентних – “золоті” 1, 2 і 3-пропорції, а в

чотирикомпонентних – “золоті” пропорції з $p=2, 3, 4$ і більше. Композити є переважно двокомпонентними, рідше – трикомпонентними і зовсім рідко – чотирикомпонентними утвореннями.

7. На фонетичному рівні (за матеріалами інтонограм) гармонію побудови (звучання) три- і чотирикомпонентних складних слів представляють кількісні показники лише сімей “золотих” p -пропорцій. Крім того, у чотирикомпонентних словах наявні показники $p = 2, 3, 4$ і більше. Лінгво-інформаційний підхід засвідчив, що, по-перше, гармонійна побудова складного слова з більшою кількістю компонентів вимагає введення вищого ступеня мовної надлишковості, тобто використання “золотих” p -пропорцій з більшим p ; по-друге, рівень мовної надлишковості в тих самих складних одиницях на фонетичному рівні значно вищий, ніж на структурному.

8. Зовнішньою ознакою фонетичної оболонки складних іменників прикладкового характеру є співмірність у кількості складів обох їхніх компонентів. За цією ознакою вони формують три основних моделі. Для композитів сучасної української мови найтиповішим є вживання в постпозиції більшого за кількістю складів компонента незалежно від його походження. Це зумовлено граматичним оформленням такого компонента і більшою складністю його лексичної семантики.

9. Постпозитивні компоненти іншомовного походження на зразок *-граф*, *-лог*, *-скоп*, *-тека*, *-метр* та інші кваліфікуємо як корені. Такий статус засвідчують: їхня здатність сполучатися з іншими основами, префіксами, суфіксами та флексіями; у кінцевій позиції приєднуватися до початкової основи за допомогою з'єднувальної голосної. Виступаючи в постпозиції, ці іншомовні компоненти можуть мати якусь одну із згаданих ознак або весь набір, що свідчить про їхнє функціонування як кореневих елементів.

10. Статус слова і характер номінації іменники-юкстапозити найповніше виявляють за такими ознаками слова як основної лексичної одиниці: а) постійна номінативність; б) ідіоматичність, ідентичність лексичного значення слова, його денотативність; в) цілісне оформлення слова, що забезпечує різноаспектне відтворення закладеного в ньому лексичного значення; г) наявність у компонентів юкстапозитів синонімічних слів; г) вживання поряд із юкстапозитами синонімів.

11. У сучасній термінології помітно зросла роль основоскладання. Якщо словники ХІХ і початку ХХ століття фіксують близько 10% композитних термінів, то в сучасних технічних словниках вони становлять понад 22%. Збільшення кількості композитних термінів супроводжується двома словоутворювальними процесами: перетворенням кореневих морфем в афіксоїди; б) перетворенням морфем, які раніше виконували тільки словоутворювальну функцію, у самостійні лексичні одиниці. Велику роль у поповненні термінів-композитів відіграють власне українські терміноелементи, хоч питома вага терміноелементів іншомовного походження досі є високою. Деякі давні складні слова замінили українські прості або нові складні лексеми. Проте чимало іншомовних терміноелементів набуває все більшої продуктивності, що є характерною ознакою терміноскладання в сучасній українській мові. На відміну від минулого століття, іншомовні корені тепер вільніше сполучаються з українськими.

12. Терміни-композити й терміни-юкстапозити з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки утворилися за тими самими структурними моделями, що й відповідні типи складних слів загальнонавчальної лексики, бо їхні кількісні показники однакові з показниками сімей “золотих” 1, 2, 3, 4, 5-пропорцій та дихотомії.

13. Упродовж ХІХ століття відбувалася стабілізація композитів. Наявність у технічних словниках того часу складних слів-синонімів, якими позначали ті самі наукові поняття, якраз і відображала тодішній процес формування термінології. Зростання кількості складних

слів-термінів сприяло поповненню групи морфем, які супроводжували утворення багатьох розгорнутих гнізд композитів. Розширювалися кількісно й самі групи термінів з тим чи іншим компонентом. Якщо в XIX столітті найбільші групи композитів мали в своєму складі в середньому 10-20 термінів, то тепер вони налічують 100-150 і навіть більше. У формуванні складних слів-термінів одні елементи, що раніше були досить поширеними (*-род, -твор*), згодом втратили свою продуктивність, інші (*водо-, вугле-, -мір*) зберігали свою словотвірну актуальність упродовж всієї історії української термінології, треті (*авто-, теле-, електро-, радіо-, авіа-, кіно-, відео* та ін.) стали продуктивними тільки в останні десятиліття XX ст.

14. Сучасні терміни-композити з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки перебувають у певному лексико-семантичному зв'язку між собою. Цей зв'язок засвідчують спільні тематичні групи у відповідних терміносистемах. До таких груп належать ті, що називають розділи, галузі наук, прилади, устаткування, одиниці виміру тощо. Вони є тією базою, що об'єднує композитні утворення з фізики, математики, інформатики та обчислювальної техніки на семантичному рівні.

15. Результати дослідження гармонії побудови складних слів у концепції “золотої” пропорції на структурному й особливо на фонетичному рівнях мають науково-теоретичне і прикладне значення не тільки для мовознавства, а й у розв'язанні актуальних науково-технічних завдань, зокрема в розпізнаванні мови та в автоматизованому обробленні текстів. Це актуально, тому що останнім часом набуває поширення цифровий запис текстів з голосу, що використовує комп'ютерні технології та засоби мультимедіа, з'являються системи для керування голосом різноманітних автоматів, роботів-маніпуляторів на базі комп'ютеризованих систем керування і штучного інтелекту. Отримані результати можуть прислужитися в розв'язанні й зворотного науково-технічного завдання – синтезу людського голосу для автоматизованого озвучування письмових текстів або інших інформаційних повідомлень. За допомогою комп'ютерних технологій можливе створення робота-диктора, який буде “ідеально” з погляду людини вимовляти слова, речення й тексти, зокрема використовуватиме гармонійні конструкції складних слів, чітко ставитиме логічний наголос у реченнях, виділятиме гармонійний центр тощо.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція “золотої” пропорції /Л. Є. Азарова. – Вінниця: Універсум, 2000. – 222 с.
2. Азарова Л. Є. Структурна та фонетична побудова складних одиниць у концепції “золотої” пропорції /Л. Є. Азарова. – Вінниця: ВЕГА, 2001.– 284 с.
3. Азарова Л. Є. Лінгвістичне визначення композитів /Л. Є. Азарова // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія “Філологія”. – 1999. – № 1.– С.54 – 57.
4. Азарова Л. Є. Природа утворень моделі “іменник+іменник без з'єднувального голосного” /Л. Є. Азарова // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія “Філологічні науки”. – 1999.– №13. – С.15 – 19.
5. Азарова Л. Є. Методологія досліджень гармонійної побудови складних двокомпонентних слів /Л. Є. Азарова // Система і структура східнослов'янських мов: Міжкафедр. зб. наук. пр. – Київ, 1999. – С.86 – 92.
6. Азарова Л. Є. Термінологія та її сучасний стан розвитку /Л. Є. Азарова // Типологія мовних значень у діахронічному і зіставному аспектах: Зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту.– 1999. – Вип. 2.– С.163 – 168.

7. Азарова Л. Є. Словообразование композитов, обозначающих лекарственные растения в русском и украинском языке /Л. Є. Азарова // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. пр.– Харків: ХДПУ, 1999. – Вип. 2. – С.35 – 43.
8. Азарова Л. Є. Творення композитів з театральної лексики /Л. Є. Азарова // Зб. наук. пр. Полтавського держ. пед. ін-ту ім. В.Г. Короленка. Серія “Філологічні науки”. – 1999.– Вип. (2) 6. – С.154 – 159 (співавтор А.В. Костюк).
9. Азарова Л. Є. Статус іменників-юкстапозитів /Л. Є. Азарова // Науковий вісник Ізмаїльського держ. пед. ін-ту. – 1999. – № 6. – С. 3 – 9.
10. Азарова Л. Є. Звуко-складова побудова іменникових складних номінацій /Л. Є. Азарова // Мовознавство. – 1999. – №2 – 3. – С. 31 – 35.
11. Азарова Л. Є. Складноскладені іменники як самостійні лексико-граматичні одиниці /Л. Є. Азарова // Записки з загальної лінгвістики: Зб. наук. пр. – Одеса: АстроПринт, 1999.– Вип. 1. – С.53 – 59.
12. Азарова Л. Є. Композитні утворення в українському мовознавстві /Л. Є. Азарова // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2000.– № 6. – С.122 – 125.
13. Азарова Л. Є. Граматично-категоріальна сутність складних слів /Л. Є. Азарова // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія “Філологія”. – 2000.– № 2. – С.66 – 70.
14. Азарова Л. Є. Співвідношення складних слів і словосполучень /Л. Є. Азарова // Філологічні студії: Науковий часопис Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2000.– № 3.– С. 65 – 69.
15. Азарова Л. Є. Джерела формування української термінології /Л. Є. Азарова // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія “Філологія”. – 2001.– № 3. – С.3 – 7.
16. Азарова Л. Є. Іменники-композити в східнослов'янських мовах /Л. Є. Азарова // Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. пр. – Київ: НПУ, 2001. – С.112 – 118.
17. Азарова Л. Є. Лінгво-інформаційний підхід як базисна форма дослідження словотвору /Л. Є. Азарова // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. пр. – Харків: ХДПУ, 2001. – Вип. 7. – С. 135 – 139.
18. Азарова Л. Є. Застосування кількісних методів при вивченні композитів /Л. Є. Азарова // Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства Одеського нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – 2001.– № 5 – 6.– С. 45 – 49.
19. Азарова Л. Є. Лінгвальний статус постпозитивних іншомовних елементів /Л. Є. Азарова // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія “Філологія”. – 2002. – № 4. – С. 82 – 86.
20. Азарова Л. Є. Окказиональные имена существительные, образованные способом сложения, в поэтической речи Л.Н. Мартынова /Л. Є. Азарова // Русская филология. Украинский вестник. – Харьков, 1998.– № 1 – 2. – С. 3 – 7.
21. Азарова Л. Є. Количественный и психолингвистический подходы при изучении композитов с интернациональными корнями /Л. Є. Азарова // Русская филология. Украинский вестник. – Харьков, 1999.– № 3 – 4. – С.18 – 22.
22. Азарова Л. Є. Взгляды на природу сложного слова в зарубежной славистике /Л. Є. Азарова // Русская филология. Украинский вестник. – Харьков, 1999.– №1 – 2. – С.41 – 44.
23. Азарова Л. Є. Структура композитів у концепції “золотої” пропорції /Л. Є. Азарова // Мова та історія: Зб. наук. пр. – Київ, 1999.– С.15 – 18.
24. Азарова Л. Є. Количественные признаки сочетаемости основ в сложных словах /Л. Є. Азарова // Русское языкознание. – 1992.– Вип. 24.– С.92 – 98.
25. Азарова Л. Є. Взаємозв'язок закономірностей побудови складних слів з людським мисленням /Л. Є. Азарова, Т. І. Поліщук // Нові технології навчання: науково-методичний збірник.– Київ: ІСДО, 1993.– Вип. 9. – С.145 – 152.

26. Азарова Л. Є. Психолінгвістичний аспект у побудові двокомпонентних складних і складених слів /Л. Є. Азарова // Нові технології навчання: науково-методичний збірник. – Київ: ІСДО, 1994. – Вип.12.– С.87 – 93.
27. Азарова Л. Є. Термин как объект исследования лингвистами /Л. Є. Азарова // Вопросы филологии в школе и в вузе: Сб. научн. тр. Таганрогского гос. пед. ин-та.– 1999.– Ч.2. – С. 1 – 5.
28. Азарова Л. Є. Лексико–семантические особенности термина /Л. Є. Азарова // Языковые единицы: Логика и семантика, функции и прагматика: Сб. научн. тр. Таганрогского гос. пед. ин-та. – 1999.– С. 191 – 196.
29. Азарова Л. Є. Количественные закономерности построения композитов и юкстапозитов /Л. Є. Азарова // Zb. Reflexie aktuálneho výskumu guského jazyka. – Nitra. – 1999. – S. 49 – 56.
30. Азарова Л. Є. Методологічні аспекти дослідження складової структури композитів і юкстапозитів /Л. Є. Азарова // Матеріали по русско-славянскому языкознанию: Межвузов. сб. научн. тр. – Воронеж, 2000. – Вып. 25.– С. 83 – 91.
31. Азарова Л. Є. Новые методы активного обучения при изучении сложных слов /Л. Є. Азарова. – Київ,1993 / Рус. – Деп. в Укр. ИНТЭИ 30.03.93, № 711 – Ук.93.
32. Азарова Л. Є. Активизация учебного процесса при изучении сложносоставных слов /Л. Є. Азарова. – Київ,1993 / Рус. – Деп. в Укр. ИНТЭИ 30.03.93, № 712 – Ук.93.
33. Азарова Л. Є. Проблеми української науково-технічної термінології /Л. Є. Азарова, Д. О. Жмурко // Матеріали III Міжнар. наук. конф. “Проблеми науково-технічної термінології”. – Львів, 1994.– С.25 – 27.
34. Азарова Л. Є. Граматична, орфоепічна, словотвірна і лексична норми та їх варіанти /Л. Є. Азарова // Матеріали республік. наук. конф. “Мовна дійсність в Україні. Проблеми, перспективи”. – Вінниця, 1994. – С.18 – 19.
35. Азарова Л. Є. Шляхи формування науково-технічної термінології /Л. Є. Азарова, Т. І. Поліщук // Матеріали IV Міжнар. наук. конф. “Проблеми української термінології”.– Львів, 1996.– С.15– 16.
36. Азарова Л. Є. Семантико-граматична структура складних номінацій /Л. Є. Азарова // Тези Всеукр. наук. конф. “Грамаічні категорії української мови”. – Вінниця, 2000. – С.5 – 7.

АНОТАЦІЯ

Азарова Л.Є. Структурна організація складних слів (концепція “золотої” пропорції).-
Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Інститут української мови НАН України, Київ, 2002.

У дисертації досліджено структурну організацію складних слів сучасної української мови на засадах концепції “золотої” пропорції, яка встановлює гармонійність їхньої структурної та фонетичної (акустичної) побудови за допомогою кількісних показників, що відображають упорядкування компонентів складних одиниць певним досконалим співвідношенням, яке відповідає поділові цілого на дві частини і є “золотою” пропорцією. Розроблено основні положення теорії гармонійної побудови складних слів, що спираються на концепцію “золотої” пропорції. Визначено кількісні показники сімей *p*- і *S*-пропорцій дво- та багатокомпонентних композитів і юкстапозитів на структурному і фонетичному рівнях. Установлено особливості гармонійної побудови двокомпонентних композитних іменників, прикметників, дієприкметників, прислівників і дієслів, а також багатокомпонентних складних одиниць різної частиномовної належності власне українського й іншомовного походження.

Проаналізовано звуко-складову побудову композитів. Виокремлено диференційні ознаки юкстапозитів у формі іменників, прикметників і прислівників, визначено принципи

їхньої побудови на обох рівнях. Окреслено параметри складних слів у різних терміносистемах. Виявлено специфіку побудови термінів-комполітів і термінів юкстаполітів з математики, фізики, інформатики та обчислювальної техніки різного походження.

Ключові слова: сім'я “золотої” пропорції, числа Фібоначчі, числа Люка, структурний та фонетичний рівень, комполіт, юкстаполіт, лінгво-інформаційний підхід, p - і S -пропорції.

АННОТАЦІЯ

Азарова Л.Е. Структурная организация сложных слов (концепция “золотой” пропорции). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Институт украинского языка НАН Украины, Киев, 2002.

В диссертации впервые в украинистике осуществлено комплексное исследование структурной организации сложных слов на основе концепции “золотой” пропорции, устанавливающей гармоничность их структурного и фонетического (акустического) построения с помощью количественных показателей, отображающих упорядочение компонентов сложных единиц определенным совершенным соотношением, которое отвечает делению целого на две части и является “золотой” пропорцией. Разработаны основные положения теории гармонического построения сложных слов, опирающиеся на концепцию “золотой” пропорции.

Предложена методология исследования построения многокомпонентных сложных слов в концепции “золотой” пропорции с помощью лингво-информационного подхода, суть которого заключается в использовании как лингвистических методов и приемов, так и некоторых положений теории информации современных компьютерных технологий, благодаря которым осуществлено исследование закономерностей гармонического построения комполітов и юкстаполітов на структурном и фонетическом (акустическом) уровнях. Установлены особенности гармонического построения двухкомпонентных комполітных существительных, прилагательных, причастий, наречий и глаголов, а также многокомпонентных сложных единиц, относящихся к разным частям речи.

Систематизированы количественные показатели гармонии с помощью семейств “золотых” p - и S -пропорций, а также p -чисел Фібоначчі, которые используются при анализе закономерностей построения сложных слов.

Введено понятие языковой избыточности сложных слов, уровень которой определяется параметрами p и S . Показано, что гармоническое построение многокомпонентных сложных слов, в частности трех- и четырехкомпонентных, на структурном уровне также выражается количественным показателем дихотомии и семей “золотой” p -пропорции. Установлено, что увеличение числа компонентов приводит к тому, что количественные показатели гармонии этих сложных единиц имеют большее значение p . Если среди количественных показателей гармонии в двухкомпонентных сложных словах преобладает классическая “золотая” 1-пропорция и дихотомия, то в трехкомпонентных – “золотые” 1, 2, 3-пропорции, а в четырехкомпонентных – “золотые” 2, 3, 4-пропорции и другие.

Дальнейшее развитие получила классификация комполітных существительных по характеру отношений производящих основ. Выделены восемь основных типов комполітных существительных, которые в свою очередь делятся на подтипы.

Впервые сделана попытка проанализировать звуко-слоговую структуру сложных существительных на основе модели “золотой” пропорции. Установлено, что для композитов современного украинского языка наиболее типичным является употребление в постпозиции бóльшего по количеству слогов компонента. Это обусловлено грамматической оформленностью такого компонента и большей сложностью его лексической семантики.

Выделены дифференцированные признаки юкстапозитов имен существительных, прилагательных и наречий, определены принципы их построения на структурном и фонетическом (акустическом) уровнях.

Рассмотрена роль осново- и словосложения в разных терминосистемах. Установлены закономерности построения физических, математических терминов-композитов и терминов-юкстапозитов, а также терминов из информатики и вычислительной техники. Определены лексико-семантические связи терминов-композитов. Доказано, что эти термины образуются по той же самой структурной модели, что и композиты и юкстапозиты общеупотребительной лексики, потому что количественные показатели исследованных терминов соответствуют показаниям “золотых” 1, 2, 3, 4, 5 – пропорции и дихотомии.

Высказано предположение, что композитный термин лучше, чем простой (однокорневой), удовлетворяет одному из основных требований, предъявляемых к термину: однозначному отношению между понятием и фиксирующим его словом, так как термины-композиты по сравнению с простыми – гораздо чаще однозначны. Следует также отметить, что так называемая “эмоциональность” технических терминов меньше всего касается терминов-композитов. Одним из их преимуществ является и то, что все сложные слова образуются из компонентов, значение которых может оставаться стабильным на протяжении столетий.

Доказано, что наличие в построении композитов и юкстапозитов как на структурном, так и на фонетическом (акустическом) уровнях четко определенных гармонических пропорций и временных соотношений является закономерным. Это обусловлено тем, что механизм работы человеческого мозга непосредственно влияет на процесс формирования языка как средства человеческого общения в целом, и на появление сложных слов в частности. В процессе словообразования человеческий мозг “гибко” решает проблему конструирования сложных единиц, которые были бы гармоничны на структурном и фонетическом (акустическом) уровнях.

Ключевые слова: семья “золотой” пропорции, числа Фибоначчи, числа Люка, структурный и фонетический уровень, композит, юкстапозит, лингво-информационный подход, p - и S -пропорции.

ANNOTATION

Azarova L.E. Structural organization of compound words (the concept of “gold” proportion).- Manuscript.

The dissertation for the Doctor of Philology degree by speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – Institute of the Ukrainian language the Ukraine National Academy of Sciences, Kyiv, 2002.

The dissertation deals with the study of compound words structural organization in modern ukrainian language on the basis of the “gold” proportion which ascertains the harmony of compounds building and their phonetic (acoustic) structure. For that, quantitative indexes were set out and treated as a reflection of the compound components regulation being predetermined by a certain perfect correlation that corresponds to the division of the whole into two parts and which is to be called the

“gold” proportion. In the process of the analysis the main postulates of the theory of harmonious compound words building, backgrounded by the concept of the “gold” proportion, have been developed. The quantitative families p -parameters and S -proportions bi- or polystructural compounds, yucstaposites on structural and phonetic levels have been fixed up. The main characteristics of harmonious building of bistructural compound nouns, adjectives, participles, adverbs, verbs and polystructural compound units, ukrainian proper and borrowed, belonging to different parts of speech have been found out.

In the presented dissertation phonetic constituents of the compound have been analyzed. The differential features of yucstaposites in the forms of nouns, adjectives and adverbs have been singled out, what helped define the principles of their building on both levels. The compound words functioning in various terminological systems have been described. The specific features of compound terms and yucstaposites used in mathematics, physics and information sciences have been outlined.

Key words: the families of the “gold” proportion, Fibonacci’s numbers, Luke’s numbers, structural and phonetic level, a compound, a yucstaposit, lingua information approach, p - and S -proportion.